

NİGAR İSMAYILOVA
Üzeyir Hacıbəyli küç 68
ADPU
nigumismayilova95@gmail.com

ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ İŞ FORMALARINDAN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Ədəbiyyat dərslərində tətbiq olunan iş formaları bütünlükdə məqsəd və məramı etibarilə şagirdlərin şəxsiyyətyönümlülük, təfəkküryönümlülük kimi dəyərlərinin inkişaf etdirilməsinə hesablanmışdır. Müasir təhsil strategiyası bir istiqamətdə ənənəvililiyi işarələdiyi halda, digər baxımdan dünya mədəni sistemində baş verənlərin mənimsənilməsinə əsas götürür. Fərdi iş, cütlərlə iş, kiçik qruplarla iş, kollektiv iş forması artıq təhsildə, ümumiyyətlə şagirdlərin bacarığının ortaya çıxarılmasında öz bəhrəsini verməkdədir.

Məktəb təcrübəsi, elmi ədəbiyyatların apardığı təhlillər, ayrı-ayrı siniflərdə görülən işlərin sınaq nəticələri bunu ayrılıqda göstərir. Müasir mərhələdə tədrisin dinamik mənzərəsi dünya məktəb təcrübəsində olan yeniləşmələr, yeni texnologiyaların mühitə gətirilməsi ən mühüm məsələlərdəndir. Artıq onun məktəbə gətirilməsi ciddi uğurları və nəticələri özünü göstərməkdədir. Milli təhsil konsepsiyası son dövrlərdə yaradıcı təfəkkürün hərəkətililiyini əsas götürməklə böyük işlərin aparılmasına rəvac vermişdir.

Ümumi orta təhsil səviyyəsində V-VIII siniflərin Ədəbiyyat fənni üzrə apardığımız müşahidələr fəal təlimdə iş formalarının məzmunu haqqında müsbət təsəvvür formalaşdırır.

Açar sözlər: Fəal təlim, interaktiv təlim, kurikulum, fəal təlimdə istifadə olunan iş formaları, V-VIII siniflər, Ədəbiyyat fənni və s.

Azərbaycanın müstəqilliyindən sonra ictimai, siyasi, mədəni mühitdə baş verən yeniləşmələr bütün kontekstlərdə etnomədəni sistemin dünya düzənində gedən proseslərlə uzlaşmasını, bağlantıların güclənən istiqamətdə hərəkətililiyini zəruri edir. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar, dövlətin həyata keçirdiyi təhsil islahatları, Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (kurikulum), Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyası, Ümumi təhsilin dövlət standartı və proqramları və s. sənədlər mahiyyətində gələcəyə yönəlikli möhtəşəm prosesin başlamasından xəbər verir. Müstəqillikdən sonrakı zaman kəsiyində baş verən yeniləşmə artıq təhsilə öz töhfələrini vermiş və bu sahədə mükəmməl bir elmi baza formalaşdırmışdır. Bunun mühüm, həm də maraqlı tərəfi ayrı-ayrı fənlər üzrə tətbiq olunan iş formaları, eləcə də onun mahiyyətində ifadəsini tapan təfəkküryönümlülük, nəticəyönümlülük baxımından nizamlanmasıdır.

Fənnin məzmunu (ümumi təlim nəticələri, məzmun xətləri, məzmun standartları), təlim strategiyası (fənn üzrə təlimin təşkilinə verilən tələblər, forma və üsulların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələr, müəllimin təlim fəaliyyətinin planlaşdırılmasına dair nümunələr), şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi müstəvisində nizamlanan fənn kurikulumu ədəbiyyat dərslərində prosesin gedişi üçün geniş imkanlar yaradır. Bunlar iş üsullarından tutmuş şagirdyönümlülüyə, təfəkküryönümlülüyə qədər mükəmməl bir faktura ilə müəyyənləşir. Məlum olduğu kimi, “ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat təliminin məqsədi bədii ədəbiyyat nümunələrini, tarixi-ədəbi prosesi öyrənmək, təhlil etmək, qiymətləndirmək bacarığını formalaşdırmaqla şagirdlərin dünyagörüşünü zənginləşdirmək, bədii-estetik inkişafını təmin etmək, nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrinə nail olmaqdır. Bu məqsədlə aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi təmin edilir.

Ümumi orta təhsil səviyyəsində:

İncəsənətin bir növü kimi söz sənətinin – şifahi və yazılı ədəbiyyatın xalqın mənəvi sərvəti olması, həyati, taleyüklü məsələləri özünəməxsus bədii vasitələrlə əks etdirməsi barədə şagirdlərdə dolğun təsəvvür yaradılır.

Milli və dünya ədəbiyyatından seçilmiş kamil sənət nümunələri vasitəsilə məktəblilərdə sözə, söz sənətinə həssas, bədii-emosional münasibət formalaşdırılır, təhlil, dəyərləndirmə, fikirlərini şifahi və yazılı çatdırmaq bacarığı inkişaf etdirilir.

Ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə zəruri biliklərə və mütaliə mədəniyyətinə yiyələnən şagirdlərdə konfliktlərə, problemlərə, ədəbi nailiyyətlərə əsaslandırılmış münasibətin formalaşması təmin edilir” (9, 70-71 səh.). Ədəbiyyat dərslərində prosesin gedişi və tənzimlənməsi iş formaları ilə reallaşır. Ümumi orta təhsil səviyyəsində olan bu xətlər ədəbiyyat təliminin məqsədi olaraq görülməli işlərin strateji və taktiki məzmununu müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat dərslərində təhsilin müasir vəziyyətində iş formaları bir neçə baxımdan fərqli ki, bunlar da fərdi iş, cütlərlə iş, kiçik qruplarla iş, böyük qruplarla işdən ibarətdir. Onu da əlavə edək ki, ədəbiyyatın tədrisinin keyfiyyət göstəricilərinin artırılması baxımından təhsildə baş verən yeniləşmələri, XIX əsrin ikinci yarısından yeni tipli məktəblərin yaradılması məsələsini xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır. S.Ə.Şirvani, S.M.Qənizadə, M.Mahmudbəyov, T.Bayraməlibəyov, Ü.Hacıbəyov, A.Şaiq, F.Ağzadə, B.Çobanzadə, S.S.Axundov, R.Əfəndiyev və başqalarının tədris fəaliyyəti və onların bu istiqamətdə araşdırmaları ədəbiyyatın orta məktəbdə mükəmməl tədrisi təsəvvürünü formalaşdırmışdır. Lakin dünya düzənində gedən proseslər və iş formalarında, iş üsullarında özünü göstərən keyfiyyət dəyişmələri çağdaş mərhələdə təfəkkürünümlülüyü, şəxsiyyətyönümlülüyü bir perspektiv olaraq işarələyir. Dünyanın müasir durumu zamanla, gedən prosesin ümumi dinamikası ilə ayaqlaşmanı şərtləndirir. Ona görə də müəllimyönümlülükdən şagirdyönümlülüyə üstünlük verilməsi, şagirdin təfəkkür, düşüncə imkanlarını ortaya çıxarmaq bir məqsəd olaraq əsas götürülür.

V-VIII siniflər üzrə apardığımız müşahidələr və tipoloji yanaşmalar ədəbiyyat dərslərində (fəal (interaktiv) dərslərdə) ciddi uğurların əldə olunması üçün geniş imkanlar yaradır. Görkəmli metodist C.Əhmədov tədrisin ümumi məsələləri ilə bağlı təhlillər apararkən vurğulayır ki, “məktəbin ədəbiyyatla daha sıx bağlı olduğu indiki dövrdə müəllimlərlə aparılan metodiki işin yüksək səviyyədə təşkili böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məktəbin qarşısında duran vəzifələr o qədər böyükdür ki, onu köhnəlmiş, yeknəsək üsul və priyomlarla həyata keçirmək çətindir. Buna görə də hər bir müəllim nəzəri, pedaqoji, metodik cəhətdən hazırlıqlı olmalı, öz işini günün tələbləri səviyyəsində qurmağı bacarmalı, dərslə inkişaf və yüksəlişimizdən irəli gələn yenilikləri tətbiq etməlidir. İndi müəllimdən, o cümlədən Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimindən tələb olunur ki, yüksək ideya, əxlaqi təmizlik, mədəni davranış nöqtəyi-nəzərindən həmişə gənclərə, xüsusilə dərs dediyi şagirdlərə nümunə olsun. Buna görə də xalq müəllimi zəngin biliyi, geniş dünyagörüşü ilə fərqlənməli, ixtisasını mükəmməl bilməli, siyasi hazırlığını, pedaqoji və metodiki ustalığını durmadan təkmilləşdirməlidir” (2, 433 səh.). Əlbəttə müəllimin şəxsiyyəti və oynadığı rol bütünlükdə tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, daim yeniləşməyə meyilli olması ilə səciyyələnir. Müasir mərhələdə tədrisin dinamik mənzərəsi dünya məktəb təcrübəsində olan yeniləşmələr, yeni texnologiyaların mühitə gətirilməsi ən mühüm məsələlərdəndir. Artıq onun məktəbə gətirilməsinin ciddi uğurları və nəticələri özünü göstərməkdədir. Metodik vəsaitlər, dərslilər, tədrislə bağlı jurnal məcmuələrində gedən materiallar mükəmməl elmi baza yaratmışdır. Onu da əlavə edək ki, “pedaqoji proses əvvəldən müəyyən olunmuş nəticələri əldə etmək üçün müəllimlərin əlaqələndirici, istiqamətverici, məsləhətçi, şagirdlərin işə tətqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyektlər kimi qarşılıqlı əməkdaşlıq fəaliyyətləri əsasında” (5,70 səh.) nizamlanır. Təlimdə prosesin tamlığı kompleks bir təsəvvürlə müəyyənləşir. Burada inkişaf etdiricilik, öyrədicilik, tərbiyə edicilik kimi ciddi məsələlər bütövləşir. Şagirdyönümlülük, inkişafyönümlülük, fəaliyyətin stimullaşdırılması ayrı-ayrı mövzuların mənimsənilməsində siniflərin yaş və qavrama qabiliyyətinin düzgün nizamlanması ilə səciyyələnir. Onu da əlavə edək ki, fərdi iş, cütlərlə iş, qruplarla iş, kollektiv iş son dövrün tədris prosesində kifayət qədər maraqlı, həm də bir-birindən fərqli nümunələrin ortaya çıxması məsələsinə imkan yaradır.

Təlimin formalarından danışarkən əvvəlki dövrlərdə də bu və ya digər dərəcədə fərdi və kollektiv iş üsullarından istifadə olunmuşdur. Burada məqsəd və məram, mahiyyət anlamında kifayət qədər ciddi fərqliliklər olsa da, sinfin ümumi yanaşmasında iş forması olaraq xarakterikliyi ilə səciyyələnir. Məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatının orta məktəblərdə tədrisi probleminin ümumi məsələləri ilə əlaqədar geniş və həm də fundamental işlərə imza atan Əlyar Qarabağlı bədii oxu müstəvisində bunlara diqqət yetirərək yazır: “Yuxarıda deyildiyi kimi, bədii oxu işində bütün il boyu həm dil, həm də ədəbiyyat dərslərində ciddi fikir verilməlidir.

V-VII siniflərdə hər rübdə bir neçə dəfə olmaq şərti ilə əvvəlcədən seçilmiş müvafiq əsərlər üzərində xüsusi ifadəli oxu dərsləri aparılır. Bu dərslər V-VI siniflərdə əsərin təhlilindən sonra aparılmalıdır; çünki şagirdlər məzmun və mənasını bilmədikləri əsəri ifadəli surətdə oxuya bilməzlər. İlin ikinci yarısından isə onlarda müəyyən bədii oxu vərdişi yarandıqından, bu işi təhlildən qabaq da aparmaq olar.

İfadəli oxunun formaca üç növü vardır: 1) fərdi oxu, 2) rollar üzrə oxu, 3) kollektiv oxu –xor” (6, 76 səh.). Məlum olduğu kimi, təhsil sahəsində bütün zamanlarda islahatlar olmuş və tədrisi xarakteri ilə həmişə yeniləşməni bir zərurət olaraq ortaya çıxarmışdır. Kurikulum da dünya təhsil sistemində oturuşmuş model olaraq genişlənmələrlə, yeni-yeni nailiyyətlərin əlavələri ilə maraqlı doğurur. Ədəbi-nəzəri fikirdə bu termin yol, istiqamət, kurs, elm və s. kimi anlamlılarla səciyyələnməkdədir. Azərbaycanda bunun ilk elementlərinin görünüşü görkəmli dilçi alim B.Çobanzadənin mühazirə mətnlərində özünü göstərir. Avropada, dünyada geniş şəkildə tətbiq olunmağa başlayan bu sistemin Azərbaycana gəlişi müstəqilliyin əldə olunmasından sonraya bağlanır. Təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün problemləri özündə əks etdirən konseptual sənəd olan kurikulum artıq ciddi elmi baza ilə müəyyənləşir. Burada təhsilin son məqsədi, bu məqsədə çatmağın üsul və yolları, təhsil prosesinin bütün komponentləri əhatə olunur.

V-VIII siniflərdə ədəbiyyat dərslərində iş formaları özlüyündə iki istiqaməti, şəxsiyyətyönümlülüyü və fənyönümlülüyü ehtiva edir. Əlbəttə bunların biri-digəri ilə daban-dabana ziddiyyət təşkil etmir, əksinə möhkəm bağlantılarla səciyyələnir. Şəxsiyyətyönümlülük insanın gələcək həyat fəaliyyətində özünü göstərəcək praktik bacarıq və vərdislər üstünlük təşkil edir. Ona görə də görülən işlər, ədəbiyyatın mənimsədilməsində müəyyənleşmiş prinsiplər bütün iş növləri və üsulları ilə daxili potensiyanın ortaya çıxmasına və şəxsiyyətin imkanlılıq konseptinin təlqinlə hesablanır. Fəaliyyətyönümlülük məlumatlılıq, elmi potensialın artırılması üstünlük təşkil edir və məqsəd buna xidmət edir.

Təlimin müəyyənleşmiş formaları öz məzmunu, spesifikasiyası ilə fəaliyyətyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, təfəkküryönümlülük meyarları ilə ciddi mənərə yaradır. Əlbəttə bunlar, məsələn, fərdi iş forması timsalında gərəklilik bir sıra xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

a) şagirdlərdə özünə inam baxımından müəyyən təsəvvür formalaşdırır. Bu isə bütün fəaliyyət mexanizmlərində mühüm amil olub onların düşünmə, sərbəst mühakimə yürütmək, qənaətlərini ortaya qoymaq imkanları ilə şərtlənir.

b) zəif tərəflərin ortaya çıxmasını müəyyənleşdirməyə əsas olur. Çünki fərdi iş şagirdin fərdi qabiliyyət və bacarığının imkanları üzərində təzahür edir. Hər hansı bir problem əsasında fərdi işin aparılması bütün parametrləri ilə potensiyanın aydınlaşmasını, nəticənin müəyyənleşməsini faktlaşdırır.

c) fərdi iş formasının tətbiqi eyni zamanda təlimdə dinamikanı, şagirdin inkişaf və mənimsəmə imkanlarını aydınlaşdırmaq üçün funksional səciyyə daşıyır. Müxtəlif problem mövzular üzrə fərdi iş formasının tətbiqi fərdlər üzrə uğurluluğa hesablanır.

ç) sərbəst düşünə bilmək bacarığının aşılınması məktəb təcrübəsində diqqət yetirilməli önəmli məsələlərdəndir. Şəxsiyyətyönümlülük, təfəkküryönümlülük, fəaliyyətyönümlülük baxımından bunların yəni fərdi işdə nəzərdə tutulan meyarların mühüm çəkisi vardır. Onu da deyək ki, düşünə bilmək bacarığı bir dəyər kimi ümumtəhsil sisteminin bütün mərhələlərində özünə yer alır.

d) burada bir tərəf kimi qiymətləndirmə aparılmasının da xüsusi rolu vardır. Çünki görülən işlər istənilən şagird üçün nəticələrin aydınlığına, qənaətin müəyyənliyində əsas olur.

Cütlərlə iş, eləcə də kiçik qruplarla iş və yaxud da kollektiv iş və s. bütün parametrləri ilə şagirdyönümlülük, şəxsiyyətyönümlülük, tələbyönümlülük kriteriyalarına bağlanır. Kiçik qruplarla

işdən danışan metodist alim F. Yusifov yazır: “Kiçik qruplarla iş 5-6 nəfərin iştirakı ilə görülən birgə işdir. Tapşırıq qrup halında birgə nəzərdən keçirilir, müzakirə olunur və yekun qənaətlər ümumi razılıq əsasında iş vərəqlərində qeyd edilir. Əgər keçirilən dərs problemin bu formada araşdırılmasına imkan verirsə, onda müəllim kiçik qruplarda iş formasına üstünlük verir. Qeyd edək ki, kiçik qruplarla iş fəal (interaktiv) dərslərin sıx müraciət etdiyi iş formasıdır” (9, 161 səh.). Fəal (interaktiv) təlimdə istifadə edilən iş formaları göründüyü kimi, problemin məzmun və mahiyyətindən asılı olaraq mükəmməl mənzərə ilə şərtlənir. Müasir dünyanın zərurət kimi qarşıya qoyduğu tələblər müstəvisində şəxsiyyətin formalaşmasına, təfəkküryönümlülük, tələbyönümlülük əsasında işlərin qurulmasını gərəkli edir. Bütünlükdə mövcud iş formaları məzmunu, mahiyyəti ilə müasir təhsil proqramının (kurikulum) strateji hədəflərini reallaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Aranlı M., Yusifova C. Kurikulum. Bakı, 2018, 398 s.
2. Əhmədov C. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı: Bakı Universiteti, 1991, 455 s.
3. Əliyev S., Həsənov B., Mustafayeva A., Məmmədova S. Ədəbiyyat – 7 (dərslik). Bakı, “Bakı” nəşriyyatı, 2018, 208 s.
4. Hacıyev A. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, Təhsil, 2003, 320 s.
5. Hüseynova G. Kurikulum.Pedaqogika. Bakı, Hədəf, 2018, 250 s.
6. Qarabağlı Ə. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası. Bakı, Maarif, 1968, 324 s.
7. Süleymanova A., Bağirova T., Muradova İ. Ədəbiyyat – 5. Bakı, Təhsil, 2016, 208 s.
8. Süleymanova A. Bağıriva T. Ədəbiyyat – 6. Bakı: Təhsil, 2017, 240 s.
9. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, SkyE, 2017, 304 s.

N.Ismayilova

The Importance of Using Business Forms in Literature Lessons Summary

The forms of work applied in literary classes have been calculated for the purpose of explicitly targeting students, values, such as personality-mindedness and self-interest. While modern education strategies tend to be traditionally one-sided, it is based on the adoption of what is happening in the world's cultural system. Individual work, work with couples, work with small groups, collective forms of business already in education, and in general, give the impression of students, ability. School practice, scientific literature analysis, and experimental results from different classes show this separately.

The dynamic view of modern-day teaching is a major challenge in the world of school practice and the introduction of new technologies into the environment. Its bringing it to school is a major achievement and results.

The concept of national education has recently led to a great deal of work being based on the motive of creative thinking. The observations on the Literature subject of V-VIII classes at the general secondary education level form a positive idea of the content of the work forms in the active training.

Key words: Active learning, interactive learning, curriculum, working forms used in active learning, V-VIII classes, Literature subject, etc.

**Важность использования бизнес
форм на уроках литературы**

Резюме

Формы работы, применяемые в литературных классах, были рассчитаны с целью явного нацеливания на ценности учащихся, такие как индивидуальность и личный интерес. Хотя современные образовательные стратегии обычно бывают односторонними, они основаны на принятии того, что происходит в мировой культурной системе. Индивидуальная работа, работа с парами, работа с небольшими группами, коллективные формы бизнеса уже в образовании и в целом производят впечатление способностей учащихся. Школьная практика, анализ научной литературы и экспериментальные результаты из разных классов показывают это по отдельности.

Динамичный взгляд на современное преподавание является серьезной проблемой в мире школьной практики, а внедрение новых технологий в окружающую среду. Его привнесение в школу является крупным достижением и результатами. Концепция национального образования в последнее время привела к большой работе, основанной на мотивах творческого мышления.

Наблюдения по предмету «Литература» V-VIII классов на уровне общего среднего образования формируют положительное представление о содержании форм работы в активном обучении.

Ключевые слова: активное обучение, интерактивное обучение, куррикулум, рабочие формы, используемые в активном обучении, V-VIII классы, литературный предмет и т. д.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.03.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 12.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəxrəddin Yusifov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.